

відповідальності є занадто ускладненою і довготривалою у часі, що порушує принцип своєчасності і невідворотності покарання за вчинені злочини.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Статут Організації Об'єднаних Націй від 26 червня 1945 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text.
2. Джон Лок Два трактати про правління / пер. з англ. Павло Содомора. К.: Наш Формат, 2020. 312 с.
3. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

**Гайдулін О. О.,
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії та історії права
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»**

НЕЗАКОННІ ПСИХОЛОГІЧНІ ОПЕРАЦІЇ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ

Згідно з сучасними підходами до розуміння сутності та природи права, цей найважливіший соціальний інститут є не статичним утворенням, а перманентним і складним процесом свого виникнення та розвитку. За результатами такої динаміки утворення права відбувається на трьох рівнях: (1) гносеологічному (пізнавальному) як становлення права у формі правосвідомості; (2) матеріальному, відповідно до якого право формується у вигляді конкретних правовідносин; (3) інституціональному, на якому право існує як система правових норм [1, с. 118–120].

Правова кваліфікація як віднесення певних відносин до відповідних юридичних норм за результатами оцінки всієї сукупності фактичних обставин справи складає сутнісне ядро процесу правоутворення, бо здійснюється на третьому, вирішальному рівні, де право остаточно інституалізується в процесі реалізації правових норм як «живе» утворення.

Тобто, до здійснення цієї інтелектуально-вольової операції право існує лише у своїй власній потенції як абстрактний припис, поки ще не наповнений змістом реальних відносин, не проявляючи всієї повноти своїх якостей (англ. *qualities*).

Це надзвичайно важливе поняття ще не отримало належного теоретичного осмислення на загальному правовому рівні і вживається переважно в кримінології [2] та міжнародному приватному праві [3, с. 107–108]. У даному випадку обмежуємося з'ясуванням окремих видів правової кваліфікації на стику міжнародного гуманітарного права та інформаційного права.

Особливим випадком є кваліфікація певних дій як незаконних. Це не просто встановлення того, що певні відносини не регулюються відповідними нормами права. Негативна кваліфікація не надає правової визначеності. Для встановлення того, що окрема психологічна операція не відповідає чинним нормам права, необхідне пряме посилення на відповідний конкретний забороняючий припис. Отже, у законодавстві має бути встановлена відповідна позитивна об'єктивна норма. Однак саме таких приписів, на підставі яких можна було б кваліфікувати психологічну операцію як незаконну, явно замало в національному законодавстві переважної більшості країн.

За цих умов використовуються переважно доктринальні визначення психологічних операцій. Так, в офіційному документі Міністерства оборони США, яким забезпечується стандартизація військової та пов'язаної з нею термінології, наведена наступна дефініція: Психологічна операція (Psychological operation, PSYOP) – це сплановані дії з передачі відібраних даних до іноземних аудиторій, щоб вплинути на їхні почуття, об'єктивну мотивацію, критичне мислення і, зрештою, на діяльність іноземних урядів, організацій, груп чи індивідів з метою викликати або посилити у них настанови на поведінку, сприятливу для цілей командування, від якого надсилаються ці повідомлення (Originator) [4, с. 436-437].

При цьому виокремлюються дві категорії даних (categories of data): (1) інформація (information), як сукупність даних, за допомогою яких у супротивника формується повна картина обстановки, та (2) показники (indicators) або дані, на основі інтерпретації яких противник сам формує необхідні для нас оцінки та висновки [4, с. 79-80].

Стосовно розповсюдження усіх видів відповідних даних передбачаються заборони тільки щодо планування та проведення психологічних операцій проти свого населення і на власній території. Так, чинне законодавство, зокрема керівні документи Міністерства оборони США, категорично забороняють усім підрозділам та військовослужбовцям усіх видів Збройних Сил при проведенні психологічних військових операцій орієнтуватися на своїх громадян в межах території Сполучених Штатів. Жодних обмежень щодо форм та змісту інформаційного впливу на військовослужбовців (комбатантів і некомбатантів) та цивільних осіб (населення) противної сторони в сучасних національних системах законодавства не передбачається.

У зв'язку з цим прусський військовий теоретик, генерал-майор Карл Філіп Готліб фон Клаузевіц (1780–1831) досить мудро зауважив: «Війна – це надзвичайно небезпечна справа, і марні сподівання, що мають своїм джерелом доброзичливі задуми, це найгірше, що може бути для неї». Саме тому сама природа війни призводить до того, що «обидва супротивники напружують зусилля до останньої крайності. У цьому напруженні немає інших обмежень, за винятком тих, які обумовлюються внутрішніми силами, що протидіють» [5, с. 75-76]. Ця закономірність є загальною і поширює свою логіку крайніх засобів і зусиль також і на психологічні операції, які в сучасному світі значно збільшили свою питому вагу і значущість порівняно з іншими видами воєнних дій.

Стосовно змісту інформації, яка претендує на те, щоб відображати об'єктивні дії та події, існують деякі звичаєві, переважно моральні, оцінки. Так, якщо психологічна війна ведеться виключно «зброєю правди», то вона визнається «білою», якщо ж для реалізації завдань психологічної операції допускається відверто брехлива інформація, то це «чорна» війна. Така градація досить умовна і межа між негативною чи позитивною кваліфікацією не є чітко визначеною. Хоча насправді існують об'єктивні критерії істинності інформації, головним серед яких є реальне існування відповідних фактів, про які повідомляється, але їх застосування для кваліфікації певних психологічних операцій як неправомірних надзвичайно складне. Це зумовлене тим, що досить часто має місце саме зловживання суб'єктивним правом на свободу думки і слова, для кваліфікації якого досить важко відрізнити брехню від помилки через наявність чи відсутність прямого умислу. Тому під час реальних військових психологічних операцій зазвичай використовується «сіра» інформація, що надається єдиним потоком.

Досить часто інший вид даних як засобів психологічної війни, а саме пропаганда на основі певних показників, маскується під об'єктивне інформування. Однак до таких даних критерії формальної логіки, такі як «істина» та «хиба», не можуть бути застосовані, адже вони підкоряються іншій, модальній логіці.

Проте законодавчі заборони проводити психологічні операції проти своїх і на своїй території теж важко застосувати на практиці, бо їх реалізація нереальна, бо ізолювати свої війська та населення від інформаційного «вогню», спрямованого на противника, в сучасних умовах не уявляється технічно неможливим. Хоча реальні бойові дії та психологічні акції і можуть відбуватися офлайн, здійснюються вони в різному просторі. Однак у «ефірі» не можна встановити обмеження щодо «цілевказання» за допомогою технічних засобів. В інформаційному просторі своя механіка та, відповідно, балістика. Образно кажучи, тут можна стріляти не лише ховаючись за рогом, а й вести «вогень» на всі боки водночас, наприклад за допомогою мережі інтернет.

Однак абсолютно безпідставні спроби виправдати відсутність правового регулювання інформаційної війни тим, що це «холодна війна» за розум та серця людей і вона не призводить до реальних бойових втрат. Нині ми є свідками того як дезінформація, яка поширюється переважно в інтернеті, може призвести до реальних втрат воюючих сторін. Так, неодноразові інформаційні повідомлення про прорив ЗСУ лінії російських військ на заході від Маріуполя, незважаючи на те, що вони не відповідали дійсності, могли дійсно деморалізувати противника і підняти дух наших військ. Однак цей короткостроковий морально-психологічний ефект не можна жодним чином порівнювати з реальними негативними наслідками, що насправді мали місце. Досить ймовірно, що саме ця інформація спровокувала те, що захисники Маріуполя чинили спроби вийти з оточення саме в цьому місці й потрапляли у пастку, де окупанти зустрічали їх щільним вогнем. Тому, керуючись давньоримським правилом *Cui bono? Cui prodest?*, логічно припускати, що

така подача інформації – це продумана провокаційна акція противника на межі воєнних хитрощів та віроломства (англ. perfidy).

Тут доцільно вказати на певну аналогію з міжнародним гуманітарним правом у тому як встановлюються значеннєві кордони між цими вузловими правовими поняттями. Воєнні хитрощі (англ. Ruses of War) регулюються звичаєвим правом і їхня правомірність була визнана ще в 1863 році Кодексом Лібера (Lieber Code, Articles 15–16 and 101) [6]. Навпаки віроломство (англ. Perfidy) однозначно кваліфікується як воєнний злочин. Показово, що хоча ці обидві дії по суті є введенням в оману противної сторони, але головною, а дуже часто єдиною, відмінною ознакою виступає порушення чи непорушність норм міжнародного гуманітарного права.

Таким чином головний висновок полягає в тому, що доки не будуть створені відповідні міжнародні та національні правові норми, будь-яка кваліфікація певних психологічних операцій як незаконних не матиме жодних правових підстав.

Уявляється продуктивним у цьому плані звернення до концепції М. К. Реріха «Мир через культуру», яка була покладена в ідейне підґрунтя Пакту Реріха. Безумовно, на міжнародному рівні необхідно декларувати загальні принципи «білої» пропаганди, але слід визнати, що ведення психологічної війни виключно «зброєю правди» утопічне. Можливо лише встановлення певних вимог до визнання чи спростування відповідності певної інформації конкретним фактам (діям та подіям). Інтерпретація ж цих фактів принципово не може бути врегульована позитивними нормами права, що, до речі, не виключає порівняння різних версій тлумачення за допомогою логіки, моралі, естетики, навіть здорового глузду.

Можливо для цього необхідно буде створити, наприклад під егідою Всесвітньої Ліги Культури, міжнародний (незалежний) центр інформаційної верифікації, до якого мають бути залучені експерти від усіх сторін, у тому числі й тих, що воюють між собою. Дані, які не підтверджені висновком цього Центру, не можуть бути визнані достатньо вірогідними і тому їхній «фейковий» характер не виключається. Принципово, що посилання під час правової кваліфікації певного повідомлення, яке не пройшло відповідної верифікації, на авторитет відповідних міжнародних організацій та установ, безумовно має визнаватися віроломним і має передбачати сувору юридичну відповідальність.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Шестопалова Л. Теорія держави і права: навч. посіб. Київ: Паливода А.В., 2012. 256 с.
2. Кваліфікація злочинів : навч. посіб. / [Г. М. Анісімов та ін.] ; за заг. ред. М. І. Панова ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Вид. 2-ге, допов. та випр. Харків : Право, 2017. 358, [1] с.
3. Балдинюк В. В. Кваліфікація в міжнародному приватному праві. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин, 2006. Вип. 43 (ч. II). С. 107–108.

4. Department of Defense Dictionary of Military and Associated Terms (Joint Pub 1-02) 12 April 2001 (As Amended Through 17 October 2007) pp. 436-437 <https://irp.fas.org/doddir/dod/jp1_02.pdf>

5. Clausewitz, Carl von. On War [Vom Krieg]. *Edited and translated by* Howard, Michael; Paret, Peter. New Jersey: Princeton University Press. 1989. 752 pp.

6. Instructions for the Government of the Armies of the United States in the Field, Prepared by Francis Lieber, LL.D. and Revised by a Board of Officers (1 ed.). New York: D. Van Nostrand. 1863. Retrieved 23 August 2015 – via Internet Archive. <<https://archive.org/details/governarmies00unitrich>>

Гапоненко В. А.,
доктор політичних наук, доцент,
завідувач кафедри політичних технологій
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

НЕОМІЛІТАРНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕМОКРАТІЇ: БЕЗПЕКОВІ АСПЕКТИ

У сучасному світі актуалізується питання здатності демократичних політичних систем реагувати на суспільно-політичні загрози. Україна – це географічний центр Європи, найбільша на континенті за площею держава, активна учасниця міжнародних відносин. У законодавчих актах України було інституціоналізовано всі принципи демократії, а громадяни нашої держави неодноразово підтверджували свій європейський та демократичний вибір через політичну участь. Попри це наша держава стала жертвою військової агресії. Це свідчить про неспроможність (вичерпаність) норм міжнародного права, системи міжнародної безпеки, та й загалом принципів демократії. Тому можемо стверджувати, що світ вже ніколи не буде таким як до вторгнення рф.

У зв'язку з цим постає необхідність наукового осмислення наслідків агресії для демократій світу та українського народу зокрема. Одним з аспектів цього напряму досліджень є аналіз та перспектив трансформації традиційних інститутів демократії у майбутньому. Безумовно, що вони мусять адаптуватись до поточних подій.

Це засвідчує початок нового етапу розвитку демократії. Адже вона виявила себе неефективною одразу у міжнародному, безпековому, економічному і політичному вимірах. Аргументуючи кризу міжнародних відносин, можемо згадати нездатність вплинути на агресора, відверте нехтування нормами міжнародного права, яскраво виражений пріоритет національних інтересів над принципами гуманності й демократії. Під загрозою нині опинилось поглиблення інтеграційних процесів Європейського союзу, оскільки його члени доволі не одноставно реагують на військове вторгнення рф до України. Певні міжнародні суб'єкти прагнуть до посилення свого